
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXXI (2024). Книжка / Issue 2</p>
---	---	--	---

DOI: 10.54664/RAZN3338

ПОЛИТИЧЕСКИ И ПРАВНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ЗАКОНА ЗА МАКЕДОНСКАТА НАЦИОНАЛНА ЧЕСТ

Станислав СТАНЕВ*

POLITICAL AND LEGAL DIMENSIONS OF THE MACEDONIAN NATIONAL HONOR ACT

Stanislav STANEV

Abstract: *The Macedonian National Honor Act is an extraordinary piece of legislation that operated on the territory of today's Republic of North Macedonia in the first half of 1945. Its anti-Bulgarian orientation often became the occasion for discussions that were more intense in the Republic of Bulgaria. For an adequate assessment of this law and the consequences of its implementation, it is necessary to make a complex analysis – of the historical context and of its legal structure.*

Keywords: *law, repression, justice, retroactive force.*

Увод

Въпросите, свързани с Македония¹, са предмет на широк интерес и интензивна обществена и политическа дискусия в България. В редица случаи при опитите да се обяснят определени настроения или тенденциите на управляващите в Скопие, обществениците в България препращат към Закона за македонската национална чест, който е бил прилаган във Вардарска Македония през първата половина на 1945 г. Същият се обсъжда именно по отношение на фокуса на неговите норми и по-конкретно, че е бил приет с цел репресията над хората с изявено българско самосъзнание. Анализите на този документ, правени в контекста на политическа и геополитическа дискусия рядко се отличават с конкретика, което само по себе си създава предпоставка за критика от македонска страна, че от българска страна се правят коментари, без да се познават детайлите.

* **Станислав Станев** – доктор по международно право и международни отношения; Пловдив; България; @st.stanev@advokat.bz

¹ Македония представлява историко-географска област, която се състои от три дяла: Вардарска – понастоящем територията на Република Северна Македония; Егейска – в Република Гърция и Пиринска – в България. Под Македония понякога се разбира и самата държава – Република Северна Македония в различните исторически периоди – република в Югославия или самостоятелна държава. В настоящата разработка под Македония следва да се разбира именно последното. А когато се ползва друг смисъл на понятието, това е изрично упоменато.

Макар и този закон да е придобил гражданственост (особено в историческите дискусии), неговото съдържание не се познава задълбочено от значителна част от тези, които го използват като аргумент в своите научни проучвания или обществени изявления. Основна причина за това е липсата на достъп до неговото съдържание – предвид на факта, че (както е разгледано по-долу) той не е бил обнародван, така че нормите му да станат публично достояние. Отделно от това дискусиите, свързани с него (включително научни), правят анализ от историческа [Карастоянов, С. 2002, с. 124], а и донякъде от политическа гледна точка [Църнушанов, К. 1992, с. 249]. По подобен начин се разглежда въпросът и в изданията, написани на официалния език в Република Северна Македония [Битовски, К., Панов, Б. 2003]. Това поставя въпроса за необходимостта от прочит на документа също така и от юридическа гледна точка и ролята на юридическите текстове върху политическия процес. Такива изследвания на български език на практика отсъстват, а посоченото продължава да е актуално с оглед основополагащата роля, която има в отношенията между Република Северна Македония и Република България. Последните рефлектират и върху процесите в Европейския съюз, сигурността на Съюза и смекчаването на евентуални етнически и културни различия [Ценов, И. 2021].

Настоящият анализ прави опит да разгледа въпроса от правна гледна точка, анализирайки политическите последици, като се взема предвид и историческия контекст на анализираниите документи. В този смисъл целта на настоящото изследване е да се установи как посредством Закона за македонската национална чест се създава правно основание за преследване на хората с изявено българско самосъзнание и трайните последици в общественото съзнание в Македония. Обект на изследване е Законът за македонската национална чест, а предмет – конкретни текстове, отразяващи политиката спрямо хората с изявено българско самосъзнание. Основната изследователска хипотеза е, че посочения документ няма същинските характеристики на закон, но генерира негативна нагласа срещу българската държава (*бугарските фашисти*) и хората с изявено българско самосъзнание в Македония. Проучването е реализирано посредством използване на кабинетно проучване, юридически анализ на обекта на изследване и исторически подход.

Македония през първата половина на XX век

Приема се, че „Македонският въпрос“ започва през 1878 г. В Берлинския договор, който урежда въпросите, свързани с последиците от войната от 1877–1878 г., обаче липсват клаузи, отнасящи се до Македония [Марков, М. 2009, с. 358]. До 1913 година всички дялове на област Македония са част от Османската империя. Първата балканска война приключва в полза на Балканския съюз², а империята се лишава от своите територии на запад от линията Мидия-Енос [Марков, Г. 2022, с. 522–551], част от които е географска област Македония. В крайна сметка след края и на Втората балканска война³ територията на областта е разделена между доскорошните съюзници, като Пиринският дял остава в рамките на Царство България, Егейска Македония става част от Гърция, а Вардарска – от Сърбия.

След включването на България в Първата световна война и успешната Овчеполска настъпателна операция [Зафиров, Д. 2015, с. 104], Сърбия губи контрола върху Вардарска Македония и до излизането на Царство България – на 29 септември 1918 г., тя на практика е част от него. Ньойският мирен договор от 27 ноември 1919 г. юридически предава територията на Вардарска Македония на новосформиращото се Кралство на сърби, хървати и словенци⁴. Неговата територия е разделена на бановини (области). Вардарска Македония попада в т. нар. Вардарска бановина. Управляващите в Белград изземват земи от собствениците им и оземляват войници и доброволци, осъществяващи по този начин своеобразна колонизация [Манчев, К. 2008, с. 189].

² Царство България, Кралство Сърбия, Кралство Гърция и Кралство Черна гора

³ Приключила с Букурещкия мирен договор

⁴ Преименувано през 1929 г. на Кралство Югославия

През 1941 г. Кралство Югославия отначало се присъединява към Тристранния пакт, лидиран от Германия, но впоследствие, след преврат, ориентацията на страната се променя. Това има като последица военна кампания от страна на Германия, която води до капитулацията на Югославия и нейната фактическа окупация [Бояджиева, Н. 2002, с. 183]. Колапсът на Кралството води до опасност от безвластие, поради това на територията на Вардарска Македония се сформират т. нар. Български акционни комитети, чиито членове, местни жители, предвид оттеглянето на югославската администрация, организират администрирането на територията, до поемането на управлението на областта от страна на българската и италианската гражданска и военна администрация [Минчев, Д. 1995]. Тук следва да се отбележи, че *de jure* Вардарска Македония не става част от политическата територия на Царство България. Чисто юридически суверенитетът принадлежи на Германия, а окончателното разрешаване на въпроса е оставено за след края на войната⁵. При свое посещение в Македония самият цар Борис III заявява скептицизъм за юридическото ѝ присъединяване към Царство България [Бойдев, В. 2012], както и това, че е възможно тя да има самостоятелен път на развитие. Втората световна война завършва със загуба за Хитлерова Германия, което предопределя до голяма степен бъдещето на Вардарска Македония. Идеите за създаване на „свободна и независима Македония“ намират израз и в поканата, която Германия отправя към Иван Михайлов. Той пристига в София, за да обсъди това предложение с правителството на Царството, след което се отправя към Скопие. Там установява, че реализацията на такава идея е „закъсняла“ [Ангелов, В. 2003, с. 77].

В рамките на войната съпротивата - от лявата част на политическия спектър на Югославия - партизаните на бъдещия държавен ръководител Йосип Броз Тито [Бояджиева, Н. 1998, с. 178] успяват да изместят роялистите на Дража Михайлович. Това има като резултат за Югославия, а оттам и за самата Македония засилване на влиянието на левите политически сили, установяването на социалистическа власт там и последващата ѝ интеграция в рамките на Социалистическа Югославия. Един от елементите на прехода към това в Македония е въвеждането на т. нар. „Закон за македонската национална чест“⁶. Той реално е бил използван като основание за саморазправа с опоненти с различна политическа ориентация.

Антифашистко събрание за народно освобождение на Македония (АСНОМ)

През лятото на 1944 г., по подобие на „Антифашисткото вече за народно ослободуване на Југославија“ (АВНОЮ), проведено в град Яйце, се сформира „Антифашистко събрание за народно освобождение на Македония“ (АСНОМ). Същото преповтаря философията на АВНОЮ и концентрира в своя състав преимуществено хора от левия политически спектър. При сформиранието на АСНОМ, представителите не са посочени от хората, живеещи в Македония; не са проведени избори, които да дават основание да се каже, че властта идва от народа [Пастармаджиева, Д. 2020, с. 7]. Поради това трудно може да се приеме, че от правна гледна точка те имат представителна власт, която да взема легитимни решения.

Първоначално заседанията се провеждат в манастира „Св. Прохор Пчински“, който към настоящия момент се намира в Република Сърбия, на границата с Република Северна Македония.

След сформиранието си, АСНОМ обявява себе си за „врховно, законодавно, претставничко и извршно тело и највисок орган на државната власт на Демократска Македонија“ [Климовски, С., Дескоска, Р., Каракамишева, 2010, с. 162]. Т.е. има претенцията да концентрира в себе си законодателната и изпълнителната власт. Това концентриране на власт е направено без опит за допитване до хората, което реално означава, че не е налице обществен мандат, а по-скоро успешен (както се вижда впоследствие) опит за вземане на властта. Може да се формулира

⁵ Това се вижда и при сравнението на юридически легитимното разширение на Царството след Крайовската спогодба

⁶ Пълното наименование на акта на АСНОМ е *Решение за създаване на суд за судене на престапленя извршени против македонската национална чест*.

изводът, че формирането и самообявяването на АСНОМ, както и неговото бъдещо развитие е функция и продължение на успешните действия на силите на Тито на север.

Решенията на АСНОМ се обсъждат само между неговите членове, като не се прави усилие да се разбере какво е мнението на населението, за което се претендира да е представено. За пълнота на изложението следва да се отбележи, че при сформиранието на АСНОМ, Методи Андонов – Ченто, председател на първото заседание, кани и Трайко Чундев и Йордан Чкатров [Ангелов, В. 2003, с. 75], които са активисти на акционните комитети. Желанието на Чкатров да се създаде сътрудничество с ВМРО [Ангелов, В. 2003, с. 87]. Това може да се тълкува като опит да се съхрани каквото е възможно от българското присъствие в Македония. Вижданията им обаче не са възприети⁷.

Администрация и нормотворчество

Част от решенията имат наименованието „Закон“, въпреки че не са приети по реда, по който нормално се приемат законите. Всъщност тази „законодателна техника“ има някои сходства с т. нар. „наредби-закони“, които са приемани от държави с тоталитарно управление, в рамките на които парламентарната институция като върховен законотворен орган е суспендирана, а нейните функции се реализират от изпълнителната власт. Това своеобразно смесване на власти не се ограничава само до тези двете, но има сериозно отношение и върху третата власт – съдебната. Това е така, защото със закон (както се вижда и по-долу) се създават възможности за мерки, които имат пряко отношение към правораздавателната дейност. В допълнение, органът, реализиращ изпълнителна и законодателна власт, има кадрови правомощия по отношение на съдебната, което поставя последната в пряка зависимост от него.

В Македония се създава „Служебен весник“ (аналог на „Държавен“), в който да се обнародват решенията на държавните органи. Същият започва да излиза от началото на 1945 г. Решенията, които АСНОМ взема през 1945 г., са оповестявани в неговия официоз „Нова Македония“, който макар и своеобразен политически ежедневник, поради факта, че публикува решенията на управителния орган, може да бъде възприет и като квазидържавен вестник.

АСНОМ взема решение за „создаване на суд за судење на престапления извршени против македонската национална чест“. Решението е обявено в брой 28 на „Нова Македония“. Самото решение се състои от своеобразен преамбюл и осем точки.

„Преамбюлът“ посочва причините за създаване на този „суд“ – че по времето, в което Македония е била окупирана, е имало представители на обществото, квалифицирани като „пораженци и изроди“⁸, които са сътрудничели, предоставяйки реална помощ на „окупаторите“ – „германците и бугарските фашисти“, като по този начин се намира, че предали своя народ и са опозорили македонското национално име и чест. Целта на решението е да се създаде структура, която да накаже тези хора. Тук впечатлението прави уточнението, че на съд ще бъдат предадени хора, които са помагали на германците и на „българските фашисти“. Следва да се има предвид, че след колапса на Кралство Югославия, в рамките на която Македония не е имала дори културна самостоятелност, северозападната част от територията на последната е била окупирана и от още една държава – фашистка Италия, която е част от Тристранния пакт. Независимо от това решението на АСНОМ за създаване на съд не възприема сътрудничеството с тези фашистки окупатори като престъпление срещу македонската национална чест.

Първа точка прогласява създаването на съда. Втора точка посочва по отношение на какви деяния тази структура ще има компетентност. Трета точка коментира какви ще бъдат наказанията – лишаване от гражданска и национална чест⁹, принудителен труд и конфискация на имуществото. Посочени са горните предели на наказанията: лишаването от национална чест

⁷ Впоследствие и двамата са осъдени. Чкатров умира в затвора, а Чундев е осъден и екзекутиран.

⁸ Тази терминология е нехарактерна за законодателни текстове. Нейната негативна конотация дава индикации за намеренията на приелата я структура, имаща претенции да упражнява законодателната и изпълнителната власт.

⁹ Анализирайки текста, се вижда, че става в случая понятията лишаване от гражданска и от национална чест имат синонимен характер. На практика става въпрос за лишаване от граждански права.

може да бъде временно или доживотно; а принудителният труд – до десет години. За конфискацията на имущество не е предвидено ограничение. Четвърта точка посочва, че ако по време на разследването се установи, че деянието е такова, за което се полага смъртно наказание, производството ще се прекрати и ще бъде препратено в „надлежният суд“. Пета точка посочва, че Президиумът на АСНОМ¹⁰ ще приеме закони, които ще дефинират кои деяния следва да се квалифицират като престъпления срещу македонската национална чест, а така също – за уредбата на съда и за процедурата. Съгласно шеста точка създаваният съд ще се състои от 30 членове, избрани от Президиума на АСНОМ¹¹. Те ще заседават в тричленни състави. Следва да се отбележи, че подобен начин е предвидено да се правят назначенията на съдии и в „редовните народни съдилища“ [Ангелов, В. 2003 – стр. 143]. Съгласно седма точка обвинителят също ще бъде назначен от Президиума. А осма точка посочва, че решението влиза в сила от деня на обявяването му, т.е. при липса на „Служебен весник“ – от излизането на брой 28 на вестник „Нова Македония“.

„Законът за македонската национална чест“ е приет с решение на АСНОМ на 29.12.1944 г. или на 30 декември [Димитров, А. 2011, с. 491]. Това решение не е обнародвано в „Служебен весник“, предвид на коментирания факт, че същият започва да излиза от по-късен момент. А впоследствие, след като съдебните процеси, свързани с него, са приключени, законът е официално отменен – този път по надлежния ред – с обнародване във вече съществуващия „Служебен весник“. Необнародването на новоприетия нормативен акт, който интервенира сериозно в правната сфера на описаните в него категории лица, дълбоко компрометира него самия. Още повече, че е издаден от ръководството на орган, чиято легитимност, предвид на начина на конструирането си, така или иначе е поставена по сериозна въпросителна.

Законът за създаване на съд за престъпленията, извършени против македонската национална чест се състои от общо 26 члена, последният от които посочва, че „*Овое решение влезуе одма во сила*“. В него се уреждат въпроси от наказателноправен характер – по отношение на деянията, които ще се приемат за престъпления и санкциите, които ще се налагат и от административно-устройствен – относно въпросите за статута и правомощията на правораздавателната структура.

В структурно отношение „законът“ се състои от няколко части:

В членове първи и втори, се прави опит за дефиниция на деянията, които следва да се приемат като престъпления и за които ще се носи наказателна отговорност. Този подход, придаващ на практика ретроактивно действие, демонстрира една противоречива законодателна философия. Това е така, тъй като се взема решение да се търси отговорност за деяния, които не са били наказуеми към момента на извършването им.

Интересен е и един друг момент. Самият закон със своето заглавие реферира към македонската национална чест. Нормативният акт не формулира дефиниция, която да пояснява какво следва да се разбира под македонска национална чест. На първо място не е ясно дали „македонска“ се отнася до всички етноси, или само до доминантния. Тук следва да се има предвид, че и към онзи исторически момент в Македония има например сериозна албанска общност. Същата предвид на традиционния си конфликт със сръбския етнос, не реагира с антипатия на военния колапс на Югославия и окупацията, която заема мястото на досегашната югославска администрация. А много от албанците открито си сътрудничат с италианските окупационни власти. Липсата на дефиниция на понятието „македонска национална чест“ донякъде се компенсира с нормата на член втори. Тя предвижда, че за престъпления следва да се считат категории деяния, които представляват: сътрудничество в политическо, пропагандно, културно, стопанско, правно, административно и всякакво друго отношение, включително и изкуството.

¹⁰ Което означава, че криминализирането на поведение със задна дата дори не е обсъдено от цялото Собрание, а на тясното ръководство е делегирано да формулира текстове, които, както се вижда впоследствие, служат за репресия над хора с различно политическо виждане.

¹¹ Президиумът на АСНОМ е негов изпълнителен орган, който реализира изпълнителната и нормотворческата (законодателната) власт в периода, в който събранието не заседава.

Прави впечатление, че е криминализирано сътрудничеството не само с „окупатора“, но и с „домашните издајници“. Тези две понятия имат съществено значение за приложението на закона – той е насочен против тях. И макар да се създава впечатлението, че той е насочен против „окупатора“¹², реално основно „подведомствени“ са именно т. нар. „издајници“.

Дефиниция на понятието „окупатор“ за целите на закона не е формулирано. Този „пропуск“ е предпоставка не само за спекулации, но и за злоупотреби с приложението на закона. Предвид липсата на такава легална дефиниция, за целите на настоящия анализ, понятието ще се анализира на база на езиково тълкуване. Под „окупатор“ следва да се разбира външна сила, която осъществява фактическата власт над определена територия по различни начини, включително чрез ефективно осъществяване на администрация. В анализите на изследователи от Македония обаче под „окупация“ по време на Втората световна война, се има предвид завладяване и конкретно отнемане. До този извод се стига, като се направи сравнение между ситуацията преди и след 1941 г.

Преди 1941 г. Македония не съществува като самостоятелна административно-териториална единица с това наименование. Областта е част от Кралство Югославия и се нарича Вардарска бановина (област). Населението в нея не е приемано от Белград за македонци, а за „драви“ сърби. Освен това са затворени българските училища и църковните институции, забранено е ползването на езика, на който говорят хората. [Манчев, К, 2015, с. 132]. Липсата на негативна конотация по този въпрос в изследванията на учени в Македония води до извода, че за историографията този период не се приема критично, за разлика от периода от 1941 г. до 1945 г. В потвърждение на това е фактът, че срещу управляващите до 1941 г. не е предвидено съдебно преследване. Т.е. тези, които са съдействали на официалната власт до 1941 г., не се приема да са извършвали престъпления срещу македонската национална чест. Иначе казано, новата власт в Македония, която се олицетворява от АСНОМ, се отнася критично по отношение на българската администрация, при липса на такова отношение към югославската (сръбската) власт преди това.

По-нататък, в буква „а“ на коментирания член втори има примерно изброяване на деяния, които ще се считат за престъпления за целите на закона. Такива са:

- участие в различни видове организации на „окупатора“ (политически и военни организации);
- издания (включително домашни, т.е. местни);
- писането и издаването на книги, чието съдържание е насочено срещу „народноосвободителната война“;
- издаването на лица на властта (без да се пояснява какви лица, т.е. едно от възможните тълкувания е, че издаването на криминални престъпници също е наказуемо деяние);
- поставяне на стопанско предприятие в служба на окупатора (т.е. криминализира се със задна дата търговската дейност, при която краен потребител на продукцията е лице, което според тълкуването на закона и прилагащите го, се приема за „окупатор“);
- извършването на доставки за сметка на окупатора (т.е. тук е налице продължение на предходната хипотеза);
- застъпване на интересите на окупатора пред съда;
- служба в полицията или като чиновник на такова място, което е важно за окупаторите.

Показателна е формулировката на точка „б“ на чл. 2, която казва, че се наказва и „секакво одржуење на интимни и пријателски врски со припадниците на окупаторски војски и власти“. Този текст следва да получи специално внимание. Първо, както беше посочено и по-горе, след победата на Германия над Югославия преди идването на българската гражданска

¹² Като използването на единствено число е ясен белег за насоченост към само единият окупатор и по-скоро към този, на когото в рамките на своите съюзнически отношения нацистка Германия е делегирала правомощията по администрация и управление на територията. Очевидно не е направено усилие да се търси отговорност не само на германските, но и на италианските представители, както и на сътрудниците на последните, които се намират в територии с компактно албанско население.

и военна администрация, ефективната власт се осъществява от „Българските акционни комитети“. Но с коментирания текст, това тяхно поведение също попада под ударите на наказателното преследване. В потвърждение на това има немалко дела, които са завършили със строги присъди. Тук следва да се припомни фактът, че значителна част от пристигналата от Царство България гражданска и военна администрация е с произход от Македония. А представителите на Българските акционни комитети са на практика 100% местни хора. Което поставя една странна формулировка, тъй като в редица случаи се оказва, че „окупаторите“ са „окупирали“ родните си места и ношуват в родните си къщи. В продължение по въпроса за буква „б“, прави впечатление, че се криминализират дори приятелските и интимните връзки с лицата, които философията на АСНОМ възприема като окупатори.

Член трети посочва, че деянията, криминализирани с първите два члена, които са извършени от други народности, настанени в Македония, ще бъдат подведомствени на военните съдилища. Законът няма дефиниция на „понятието“ народност, затова смисълът на нормата трябва да се изведе по тълкувателен път. Видно е, че в този текст се говори за други народности, които са настанени в Македония. Деяния на същите трябва да бъдат разглеждани от военните съдилища. По аргумент за противното, този закон се отнася за хората, които са с произход и/или трайно установени в Македония. Отворен остава въпросът дали законът следва да се прилага за представители на всички етнически групи, които (представители) са с произход от Македония.

В чл. 4 са предвидени санкциите:

- а) „губене на националната чест како редовна казна“;
- б) принудителен труд (включително тежък);
- в) конфискация на имота в полза на държавата.

Специален текст пояснява какво означава „губенето на национална чест“. На практика става въпрос за лишаване от граждански права, в чието съдържание се включва изключването от обществения живот; отнемане на правото да се заема обществена длъжност и загубването на всички права, които имат македонските граждани. Максималният предвиден срок е до десет години.

Предвидена е възможност за кумулативно прилагане на изброените наказания, както и възможност, ако се констатира деяние, което се приема като кривично дело (криминално престъпление), лицето да бъде предаден за съдене и на наказателен съд.

Чл. 5 посочва, че деянията, които с този акт са посочени за престъпления „не застаряват“ (не се погасяват по давност).

Съставът на съда е уреден в членове от шест до десет. Заявява се независимост на съда, но е посочено, че съдиите носят отговорност пред АСНОМ, което има право да ги смени. Основания за смяна и процедура, по която се развива, не са посочени, което води до извода, че АСНОМ има оперативна самостоятелност в тази връзка. Това от своя страна представлява компрометиране на заявената в началото на нормата „независимост“. Предвид на факта, че в периода на действие на този закон АСНОМ е осъществявало и законодателната власт, и изпълнителната, възможността да кадрува в орган, имащ белезите на съдебен и предвид високия коефициент на абстрактност на нормите, които прилага (даващо му широки правомощия на тълкуване, а оттам и на репресия), може да се заключи, че *Собранието* представлява колективен орган на абсолютна в своите правомощия диктатура.

Председателят и секретарят се посочват поименно от АСНОМ. Същите подписват всички документи на съда освен присъдите. Седалището на съда е в Скопие, но е предвидено съдебните състави да заседават в окръжните седалища на народоосвободителните борби. Т.е. става въпрос за някакъв вид райониране на база на дейността на отделните партизански отряди. Самите дела се разглеждат от тройни състави. Прави впечатление, че не е въведено изискване за някакво образование на съдиите, включително и особено юридическо.

Към съда има „народни обвинители“, които са оправомощени да постановяват задържане на лицата, които възнамеряват да привлекат към отговорност. Законът с чл. 18 предвижда

възможността обвиненият да има защитник, които в изключителни случаи може да му бъде назначено от съда. Няма изисквания (освен „морални“) за лицето, което може да бъде защитник. Няма определение на това, което следва да се разбира в случая под „морални“. Което пък поставя възможност лице, което е прието, че не разполага с такива, да не бъде допускано като защитник. Самите присъди се обявяват „в името на македонския народ“.

Законът не предвижда възможност за институционален контрол на постановените съдебни актове. Т.е. присъдата се постановява от състава, който разглежда делото, и не подлежи на обжалване. По този въпрос може да се направи паралел с проведения в България „Народен съд“.¹³

Както беше посочено и по-горе, самият закон претърпява изменения. Те са след организирането на „Служебен весник“ и поради това са били достъпни за широката аудитория.

На 16 април 1945 г. в „Служебен весник“ е обнародвано изменение в членове 7, 8 и 9 от решението на АСНОМ, с което се създава този съд. На първо място се посочва, че председателят и секретарят на съда, както и отделните съдии се назначават от Народното събрание на Македония. Тук обаче не следва да се има предвид класическата парламентарна институция. Става въпрос за самотрансформирането (т.е. самопровъзгласяването) на АСНОМ в Народно събрание. По този начин, поне терминологично се дава по-голяма легитимност на съда. По-нататък, с изменението на член седми, на председателя и секретаря на съда се дават правомощия в рамките на закона да дават напътствия на съдебните състави как да процедират от формална страна, доколкото няма яснота в закона. А предвид многократно коментираните дефицити от гледна точка на дефиниции, с чл. 7 се дават значителни правомощия за „креативно тълкуване“, т. е. за практическо генериране на нови правила, които да доразвиват нормативния акт. Чл. 8 се видоизменя, като в новата си редакция освен и досега съществуващото положение, че седалището на съда е в Скопие, посочва, че съдебните състави са петчленни. Нова уредба е и това, че член на съдебния състав, който е от определен окръг, става съдия именно в този окръг. Очевидната причина за това, че такъв съдия ще познава по-добре както средата, в която са осъществявани деянията, така и хората, които са привлечени към отговорност. Философията на тази „прагматичност“ обаче е в ущърб на основния принцип за непредубеденост на съдебния състав¹⁴.

Законът е отменен на 30 юни 1945 г. с брой 12 на „Служебен весник“. Така точно половин година след съставянето си, неговото действие се прекратява. Мотивът за отмяната му е, че той е изиграл своята роля в един определен етап и вече не е нужен. А делата му следва да се поемат от съществуващите съдилища. [Ангелов, В. 2003, с. 164]. Лаконичността на това очертава една притеснителна среда, в рамките на която управляващите в Македония са успели да установят тотален контрол върху правораздаването и нямат притеснения за изхода от висящите или предстоящите производства.

В решението за създаване на съда, както и в последващите изменения, които са отразени в „Служебен весник“, не е посочен нито общият брой на съдиите (а от там и броят на съдебните състави), нито броят на обвинителите, които са одобрени от АСНОМ. Не са посочени и критериите, по които се е правил персоналният подбор. Предвид на цялостната дейност на АСНОМ, както и на реториката в официалния (до създаването на „Служебен“) вестник, може да се приеме, че са предпочитани хора, които са проявили пристрастност и лоялност към политическата философия на АСНОМ.

Следва да се отбележи, че макар сам по себе си коментираният закон да се намира в несъответствие с множество фундаментални принципи на правото, самият той по-скоро е бил оправдание до влизане в действие на другите съдилища. Присъдите, издавани от „народните“

¹³ В свое решение по делото Жаблянов срещу България (case of Zhablyanov v. Bulgaria), Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) посочва, че дейността на „Народният съд“ се намира в несъответствие с най-базовите изисквания, на които следва да отговаря един съдебен процес. Съдебното решение достъпно на [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-225443%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-225443%22]}), посетен последно на 28.06.2023 г.

¹⁴ Което беше установено за актовете на „Народния съд“ в България с цитираното решение на ЕСПЧ

такива за деяния, които са прогласени за престъпни със закона, всъщност са чувствително по-сурови. Процесите, на които са съдени предимно интелектуалци [Ангелов, В. 2005, с. 43], са широко отразени в пресата от тогава, като в редица случаи публикациите посочват детайлно имената на осъдените лица, деянията за които са осъдени, а така също вида и размера на присъдите. Някои автори посочват, че е налице целенасочено изстребване на българската интелигенция в Македония, нещо, което те дефинират като „геноцид“ [Тонева, Й. 2016, с. 32].

Заклучение

„Законът за създаването на съд за съдене на престъпленията против македонската национална чест“ е практически военновременно „законодателство“. Начинът, по който е приет, както и характерът на легитимността на органа, който се явява негов автор, поставят сериозна въпросителна върху справедливостта, която се твърди, че се цели да се постигне с анализираниите норми. Нормативният акт прави опит да следва примера на законодателството, по силата на което в края на Втората световна война (и след него) в редица европейски държави се търси отговорност на хората, виновни за войната. До голяма степен може да се приеме, че същият е представлявал един своеобразен „юридически параван“, целящ да даде легитимност на процеси по разправа с политически опоненти и в частност хората с изявено българско самосъзнание.

Решението за създаване на съда дава основание да се сочи, че акцент в дейността на последния ще бъдат процедури срещу хората с изявено българско самосъзнание, но следва да се има предвид, че самият текст на „закона“ обаче не поставя такъв критерий. В този смисъл целта на закона можем да изведем по косвен път, но въпреки това се въвеждат понятия, които придобиват гражданственост и оставят трайна следа за образа на българите сред населението на Македония.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Ангелов, В. 2003 – В. Ангелов. Македонската кървава Коледа. София, 2005. [V. Angelov. Makedonskata karvava koleda. Sofia, 2005.]

Ангелов, В. 2005 – В. Ангелов. Премълчани истини, личности, събития и факти от българската история (1914–1989). София, 2005. [V. Angelov. Premalchani istini, lichnosti, sabitiya i fakti ot Balgarskata istoria (1914–1989). Sofia, 2005.]

Битовски, К. Панов, Б. 2003 – К. Битовски, Б. Панов. Историја на македонскиот народ. Т. 3. Битола, 2003. [K. Bitovski, B. Panov, Istoria na makedonskiot narod. Bitola, 2003.]

Бойдев, В. 2012 – В. Бойдев. От поручик до генерал. Спомени. София, 2012. [V. Boydev. Ot poruchik do general. Spomeni. Sofia, 2012.]

Бояджиева, Н. 1998 – Н. Бояджиева. Дилемите пред един многонационален елит. София, 1998. [N. Boyadzhieva. Dilemite pred edin mnogonacionalen elit. Sofia, 1998.]

Бояджиева, Н. 2002 – Н. Бояджиева. История на международните отношения. София, 2002. [N. Boyadzhieva. Istoria na mezhdunarodnite otnoshenia. Sofia, 2002.]

Димитров, А. 2011 – А. Димитров. Раждането на една нова държава. Република Македония между Югославизма и Национализма. София, 2011. [A. Dimitrov. Razhdaneto na edna nova darzhava. Republika Makedonia mezhdu jugoslavizma i natsionalizma. Sofia, 2011.]

Зафиров, Д. 2015 – Д. Зафиров. Българската армия в Първата световна война. Глава втора. София, 2015. [D. Zafirov. Balgarskata armiya v Parvata svetovna voina. glava vtora. Sofia, 2015.]

Карастоянов, С. 2002 – С. Карастоянов. Балканите – политикоеографски анализи. Втора книга (2002) География и геополитика, София, 2002. [S. Karastoyanov. Balkanite – politikoeografski analiz. Vtora kniga. Sofia, 2002.]

Климовски, С., Дескоска, Р., Каракамишева, Т. 2010 – С. Климовски, Р. Дескоска, Т. Каракамишева. Уставно право. Скопие, 2010. [S. Klimovski, R. Deskoska, T. Karakamisheva. Skopje, 2010]

Манчев, К. 2008 – К. Манчев. История на балканските народи. Т. 3. (1918–1945). София, 2008. [K. Manchev. Istoria na balkanskite narodi. T. 3. (1918–1945). Sofia, 2008.]

- Манчев, К.** 2015 – К. Манчев. Балкански разпри. София, 2015. [K. Manchev. Balkanski razpri. Sofia, 2015]
- Марков, Г.** 2022 – Г. Марков. България в Балканския съюз срещу Османската империя 1911–1913. София, 2022. [G. Markov. Balgaria v Balkanskia sayuz sreshtu Osmanskata imperia 1911–1913. Sofia, 2022.]
- Марков, М.** 2009 – М. Марков. Българският народ, Македония, Европа. София, 2009. [M. Markov. Balgarskiat narod, Makedonia, Evropa. Sofia, 2009.]
- Минчев, Д.** 1995 – Д. Минчев. Българските акционни комитети в Македония 1941 г. София, 1995. [D. Minchev. Balgarskite aksionni komiteti v Makedoniya – 1941. Sofia, 1995]
- Пастармаджиева, Д.** 2020 – Даниела Пастармаджиева. Мажоритарната изборителна система и развитието на обществата. София, 2020. [D. Pastarmadzhieva. Mazhoritarnata izbiratelna sistema i razvitiето na obshtestvata. Sofia, 2020.]
- Ценов, И.** 2021 – И. Ценов Европейската сигурност в контекста на човешките права, културните и етнически различия. – В: Сборник доклади от Научната конференция Хармония в различията на Университета по библиотекознание и информатсионни технологии, Български форум за междурегионен диалог и сътрудничество, Академично издателство „За буквите – О писменех“, ISSN 2367-7899, София, 2021, 434–444 [I. Tsenov. Evropeyskata sigurnost v konteksta na choveshkite prava, kulturnite i etnicheski razlichia. V: Sbornik dokladi ot Nauchnata konferentsiya Harmoniya v razlichiyata na Universiteta po bibliotekoznanie i informatsionni tehnologii, Balgarski forum za mezhdureligiozen dialog i satrudnichestvo, Akademichno izdatelstvo „Za bukвите – O pismenех“, ISSN 2367-7899, Sofia, 2021, 434–444]
- Тонева, Й.** 2016 – Й. Тонева. От ОЗНА/УДБ-А в НР/СР Македония към „Управление за сигурност и контраразузнаване в Р. Македония“. – Македонски преглед, 2016, №. 3 [Y. Toneva. Ot OZNA/UDB-A v NR/SR Makedonia kam Upravlenie za sigurnost i kontrarazuznave v R. Makedonia. – Makedonski pregled, 2016, № 3.]
- Църнушанов, К.** 1992 – К. Църнушанов. Македонизмът и съпротивата на Македония, срещу него. София, 1992. [K. Tsarnushanov. Makedonizmat i saprotivata na Makedonia sreshtu nego. Sofia, 1992.]

Решение на ЕСПЧ по делото Жаблянов срещу България. – <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-225443%22%5D%7D>>

Съкращения / List of abbreviations

ABHOIO – Антифашиското вече за народно ослободување на Југославија [AVNOYU – Antifash-iskoto veche za narodno osloboduvane na Jugoslavia]

ACHOM – Антифашистско събрание за народно освобождение на Македонија [ASNOM – Antifashistko sabranie za narodno osvobozhdenie na Makedonia]

ЕСПЧ – Европейски съд за правата на човека [ESPCH – Evropeyski sad za pravata na choveka]